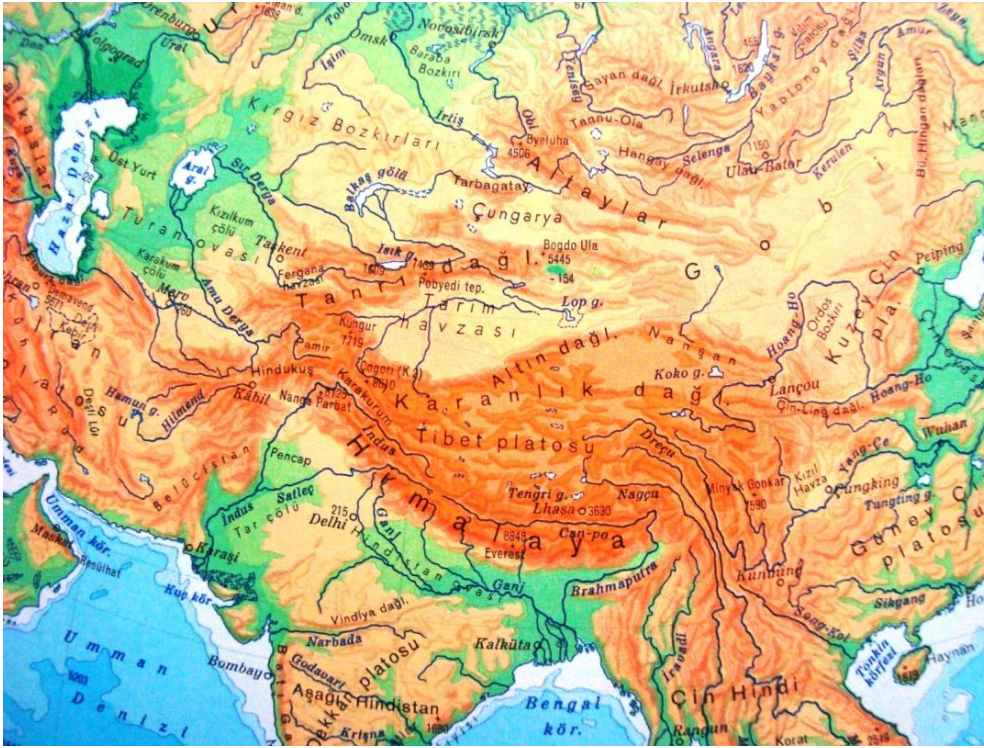

Hazırlayan: Prof. Dr. Ahmet Acıduman
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

İSLÂM ÖNCESİ TÜRK TIBBI

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

İslâm öncesi

Orta Asya Türk Tıbbı

- Uygurların yerleşik düzene geçmesine kadar, bu coğrafyada genelde göçebe **Bozkır kültürü**
- Tabiata ve toprağa yakın bir yaşam
- Sağlık; **dinî inançlar** (naturizm, atalar kültü ve Gök-Tanrı inancı ve Şamanizm)
- **Ve Halk hekimliği**

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

- İslâm öncesi Türk tıbbı
 1. *Kam* (*şaman*) ve *baksı* - majik tıbbî anlayış
 2. *Otacı*, *emçi* ve *atasagun* maddî tıbbî anlayış

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

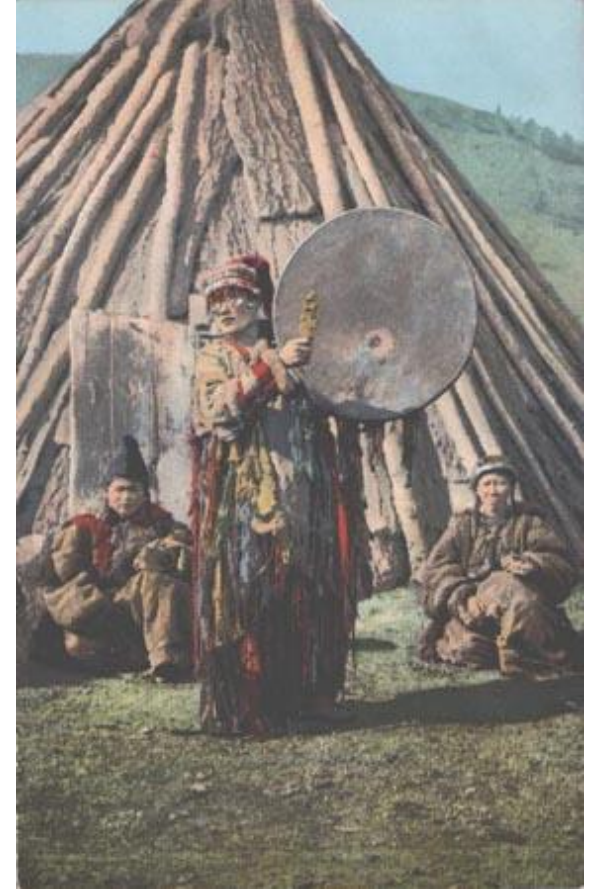
BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

- **Şamanizm ve Tababet**
 - ✓ Orta Asya şamanizminin esasları: Gök-Tanrı, güneş, ay, yer, su, ata, ateş (ocak) kültleri
 - ✓ **Sağlık ve hastalık, doğadaki iyi ve kötü ruhlar arasındaki denge ve dengesizlik**
 - ✓ **Şamanlar/kamlar ruhlarla aracılık kurar**

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

- **Şamanların görevi**
- ✓ Ruhun yitirilmesi ya da kötü ruhların (**körmöz**) insan ruhunu çalmasıyla ortaya çıkan hastalıkları tedavi
- ✓ Ölenlerin ruhlarının öte dünyaya gidişlerine eşlik

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

- Müzik, mistik ve büyümlü işlem olarak tedavide önemli bir yere sahip
- **Kam**, ayin sırasında ruhlar alemine yaptığı zorlu yolculuk sonunda, **kara tös (kötü ruh)** *Erlık*'in huzuruna çıkar ve kurban sunar

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

- **Kurban;**
 - ✓ **Kansız**
- Saçı (libation), yalma (ağaçlara ya da şaman davuluna bağlanan paçavralar), tös (ongon)leri yedirme (ağızlarını yağlama), ateşe yağ atma
- Ruhlara bağışlanarak başı boş salıverilen hayvanlar (ıduk/ızık)

İnan A. Tarihte ve Bugün
Şamanizm, 6. baskı. Ankara:
Türk Tarih Kurumu, 2006.

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

◆ Kurban

✓ Kanlı

- ◆ En önemlisi at, sonra koyun
- ◆ Altaylılar ve Yakutlar kurban olarak kestikleri atın derisini bir sırığa geçirip tıpkı bir at şekline sokarlar (Altaylılar *baydara*, Yakutlar *tabık* derler)

Res. 7 — Tabık - Baydara.

İnan A. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 6. baskı.
Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

- Şamanizm'e göre insan;
 - ✓ Can (ruh)
 - ✓ Beden
 - Et (ed)
 - Kemik (söögi)
 - Kan (kanı)
- İnsanın büyüme, nefes alma gibi bedenle ilgili fizyolojik yaşamsal fonksiyonlarını sağlayan **tın**, ana karnındaki bebeğin yaşamasını sağlar

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

- ◆ Önceleri *can: tın*
- ◆ Sonraları *can: ruh*
- ◆ **Can'**ın, biyolojik varlığı sona eren insanla ölmez ve ölümsüz

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

- Hamile kadınları koruyan iyi ruh **Umay** , plasentayla özdeş
- **Kötü ruhlardan Erlik**, salgın hastalıkların nedeni
- Bir tür **karantina** olan hastaların **tecrit edilmesi** uygulaması inanca dayalı
- Bedeni işgal eden kötü ruhların sadece hastada kalmayıp, sağlıklı kişilere de geçeceği düşüncesi
- Şamanın/kamın ve hastanın bakımıyla ilgilenen kişi dışında hasta yanına girilmesi yasak

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

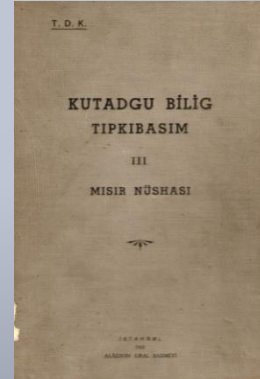
BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

- ◆ Hasta ölürse, ölü ve eşyaları olduğu yere bırakılıp yöre terk edilir, **eşyaları ateşten geçirilerek temizlenir**
- ◆ *Tedavi telkine dayalı*

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

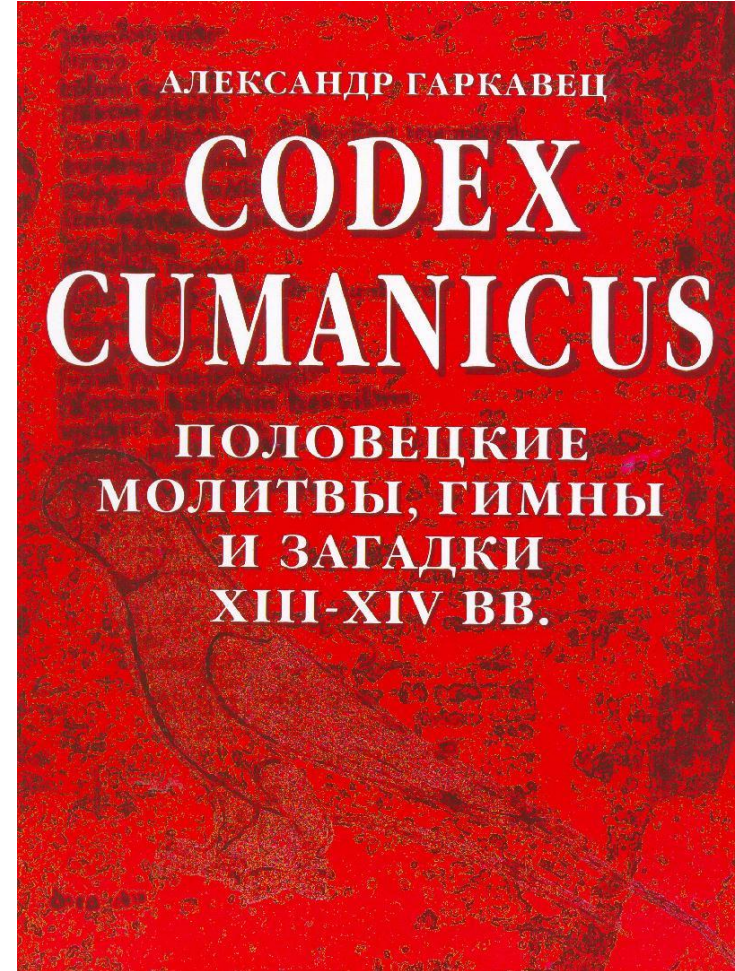
- *Divânu Lugâti't-Türk* ve *Kutadgu Bilig*'de kam kâhin, hakîm karşılığında kullanılmışlardır.

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

- Orta Türkçe döneminde, *Codex Cumanicus*'ta geçen kam katun anlatımı kadın şamanların varlığını bildirmekte

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

- ◆ Atalar Kültü
- ◆ Yer-Su Kültü
- ◆ Orman ve ağaç kültü
- ◆ Alazlama
- ◆ Uçuklama
- ◆ Göçürme
- ◆ Aylanmak / aynalmak
- ◆ Kurşun dökme
- ◆ Fal (Irk) bakma

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

BÜYÜSEL İŞLEMLERE BAĞLI HEKİMLİK

- ◆ **Koruyucu Nitelikteki Büyüler**
- ✓ Kültik hayvanlara ait parçalar (kurt dişi, tırnağı, kılı, kemiği; ayı tırnağı, dişi, kartal pençesi...) ile onları temsil eden figürler
- ✓ Bazı taşların yapı ve şekillerinin hastalık belirtilerine benzemesi, “benzeri benzer ile tedavi”

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

MADDİ TEDAVİNİN UYGULANDIĞI HEKİMLİK

- **Otacı ve Emci**
 - ✓ Maddi uygulamalarda hekimlik
 - ✓ **Otacı**, ot kelimesinden
 - ✓ **Ot** (eski Türkçe): Tıbbi bitki, ilaç, zehir ve kendiliğinden yetişen bitki
 - ✓ **Otacı**: [otamak (ilaç yapmak) dan] hekim

İslâm öncesi Orta Asya Türk Tıbbı

MADDİ TEDAVİNİN UYGULANDIĞI HEKİMLİK

- Otacı ve Emci
- ✓ Em, ot em, em-sem: İlaç, deva
- ✓ Emlemek: Hastalığı ilaçla tedavi
- ✓ Emçi: Hekim, ilaç yapan eczacı
- ✓ Atasagun: Hekim (*Divânu Lugâti't-Türk*)

Uygur Tıp Metinleri

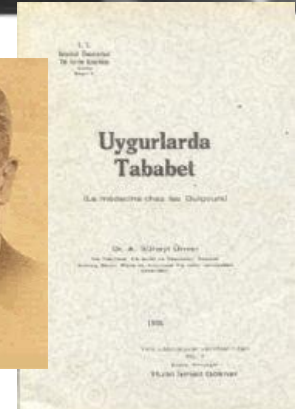

- İslâmiyet öncesi Orta Asya bilimsel Türk tıbbı hakkında tek kaynak
- XX. yy. başında **Albert von Le Coq** (1860-1930) başkanlığındaki heyet tarafından *idikut* (Turfan)'da bulunmuş yazmalar
- Yazı ve imlâlarına göre, çok eski devirlere değiller

Uygur Tıp Metinleri

- Yapılan karşılaştırmalar sonucu, Uygur tıbbî metinlerinin Hint kitaplarından çeviri
- Uygur tababetinin büyük ölçüde dönemin **Sanskrit, Sogd, Çin** vs. dillerden çevri yolu ile elde edilmiş
- Uygur tıbbî hakkında en geniş bilgiler **Reşit Rahmeti Arat**'ın çalışmalarına dayanan **Süheyl Ünver**'in yayını

Uygur Tıp Metinleri

- «Baş ağrısı, saç kepeklenmesi, göz hastalıkları (puslu görme, göz yaşarması, körlük, gece körlüğü..), kulak ve burun (nezle, burun kanaması ve burun ırları) hastalıkları, ağız hastalıkları, diş hastalıkları (diş ağrısı, diş çürümesi), boyun hastalıkları (boyun ağrıları ve ırları), ses kaybı, solunum bozuklukları (nefes darlığı, solunum güçlüğü..), göğüs ve kalp hastalıkları, yan ağrıları, genel vücut ağrıları, mesane hastalıkları, kulunç, ateş, ayak hastalıkları, deri hastalıkları, eklem çıkıkları ve burkulmaları, akıl hastalıkları, kadın hastalıkları (çocuk düşürme, doğum, meme iltihapları), cinsi organ hastalıkları.»

Uygur Tıp Metinleri

- ✓ Gıda olarak kullanılan meyve ve sebzeler tedavide de ilaç olarak kullanılmış
- ✓ Tedavide basit ve kompoze ilaçlar mevcut
- ✓ İlaçların hazırlanış biçimleri, veriliş yolları:
[*merhem, dekoksiyon, infüzyon, hap, kurs, fitil, toz, kül, damla* şeklinde]
- ✓ Miktarları [*süngük, çan, si, mercimek, bıçak ucu, tang, ayag (çanak), kaşık, arpa*]

Uygur Tıp Metinleri

- ✓ Tıbbi amaçla kullanılan maddeler majik düşünceden tamamen uzak değil
- ✓ Bazı hastalıkların tedavisinde **dağlama** yöntemi
- ✓ Alman araştırmacı **F.W.G. Müller** (1863-1930) Uygur figürlerinde hacamat ve dağlama noktalarına değinmekte

Tanksuknâme-i İlhan der Fünûn 'Ulûm-i Hataî

- *Tanksuknâme-i İlhan der Fünûn 'Ulûm-i Hataî*'de Hitay (Uygur) bölgesi Türk hekimlerinin dağlama yaptıklarından bahseder

Bin Buda Mağaraları

- Sarı Irmak'ın doğusundaki bölgede bulunan Bin Buda Mağaraları'nın altıncısında kabartma tasvirlerden birinde, yatan bir hastanın başında, kalpağı, uzun ceketi pür dikkat hastasını muayene eden bir hekim tasviri

Otacı Ak-Kün

- ◆ VI-VIII. yy arasında yaşadığı tahmin edilen otacı Ak-kün'ün mezarında bulunan gümüş tasın altında Kök-Türk harfleriye Otaçı'nın (ak-kün) bir prensin danışmanı ve yeminli arkadaşı olduğu belirtilmekte

Sağlık Kuruluşları

- ◆ Budist Türklerin Batı ve Doğu Türkistan'da Horasan ve Kuzeybatı Hindistan'da kurdukları ***vihara:*** ***nevbahar*** denilen Budist manastırları diğer ilimlerin yanı sıra **tıp öğreniminin yapıldığı tıp okulları ve hastane niteliği** de taşımakta

Kutadgu Bilig

- 11. yüzyıl Karahanlı Uygur Türklerinden **Yusuf Has Hacib**'in Doğu Karahanlı hükümdarı **Tabgaç Buğra Han**'a atfen yazdığı ve takdim ettiği Türkçe eser

Kutadgu Bilig

- Orta Asya Türk Tıbbının, uygulanan tedavi yöntemleri ve amaçlarına göre iki gruba ayrıldığı ***Kutadgu Bilig***'de görülmekte

OTACILAR BİRLE KATILMAKNI AYUR

Bularda basa kaç kutu bar adın
Baka körse bilgi biligde öngin
Olarda birisi otaçı turur
Kamuğ ig togaka bu emçi erür
Yime ök kereklig sanga bu kişi
Anınsız oñulmaz tirilik işi
Tirig bolsa yalñuk yime igler ök
İgin emçi körse otun emler ök
İg ol kör kişike ölüm koldaşı
Ölüm ol kişike tiriglik tuşu
Bularnı yime edgü tutgıl yakın
Kereklig kişi bu küdezgil hakın

TABİBLER İLE İLİSKİLERİ SÖYLER

Bunlardan sonra var, başka sınıflar,
Dikkat et, bilgiden önde, bilgi var.
Bunlardan bir de, gör, tabiblerdir,
Tüm ağrı sızıya ilâç verendir.
Yine çok gerekli, sana bu kişi,
Onlarsız olmaz sağlığın işi.
Sağlığında insan, hep hasta olur,
Tabibler görse hemen, bir ilâç bulur.
Kişide hastalık, ölümle yoldaş,
Ölüm insanlara, hayatıyla eş.
Bunları da yine, yakın tut iyi,
Gereken kişiler, gözet hakkını.

Kutadgu Bilig

MU'AZZİMLER BİRLE KATILMAKNI AYUR

Bularda basa keldi afsuncular
Bu yil yeklik igke bu ol emçiler
Bularka yime ök katılgı kerek
Bu yil yeklig igke okıgu kerek
Kalı asgı tegsün tise sen saña
Yime edgü tutgıl ay ersig toña
Otaçı unamaz mu'azzim sözün
Mu'azzim otaçıkı evrer yüzün
Ol aymış otug yise igke yarar
Bu aymış bitik tutsa yekler yıra

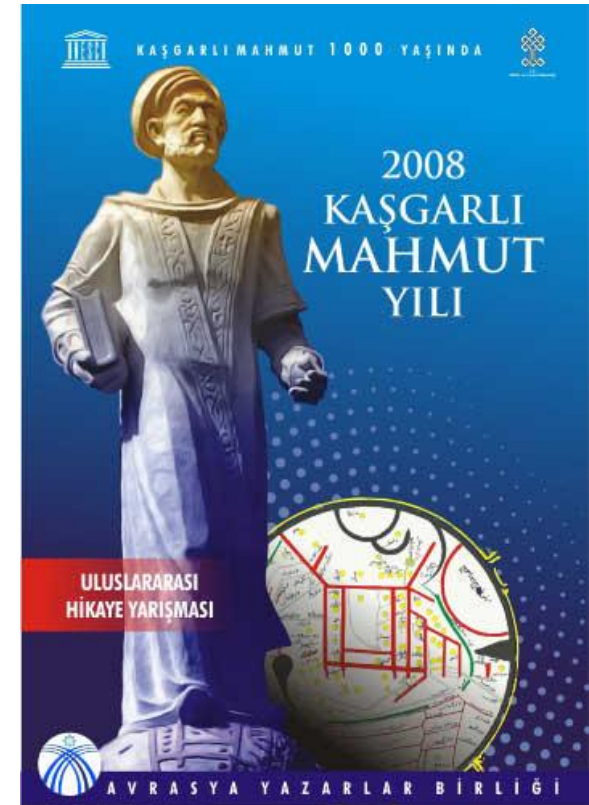
BÜYÜCÜLERLE İLİŞKİLERİ SÖYLER

Bunlardan sonra da büyücüler var,
Cin, peri derdini, bunlar ilâçlar.
Bunlarla da yine, katılmak gerek,
Cin, peri derdini okutmak gerek.
Eğer fayda gelsin, sana diyorsan,
Ey mert yiğit, yine, sen iyi davran.
Tabib onaylamaz, büyücü sözü,
Büyücü tabibten, çevirir yüzü,
O der, ilâç yese, derdine yarar.
Bu der, yazı tutsa, cinleri ırar.

- ◆ Sağlık işleri kamlar ile tabipler tarafından görülmekte

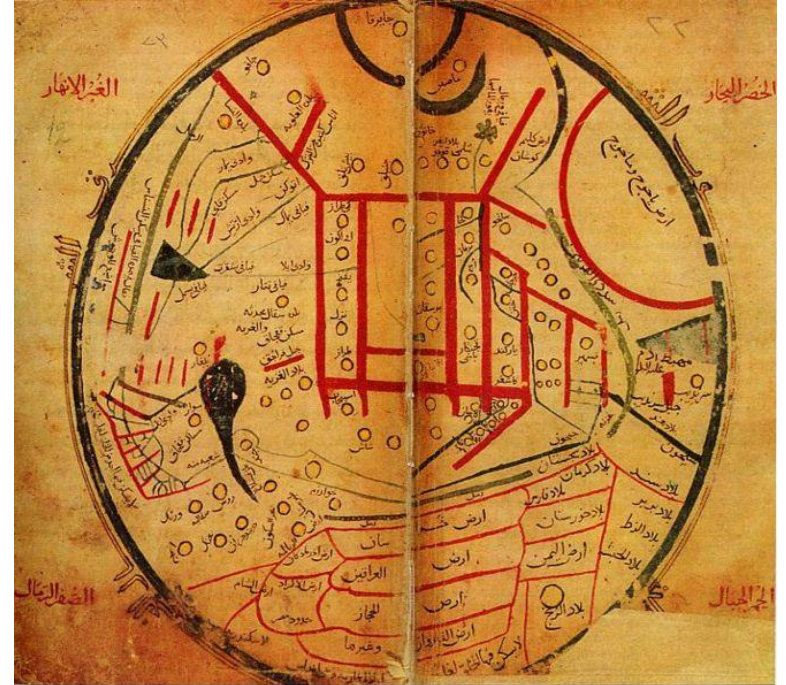
Divânu Lugâti't-Türk

- ◆ Kaşgarlı Mahmud tarafından Bağdat'ta 1072-1074 yılları arasında yazılmış Türkçe - Arapça bir sözlük
- ◆ Türklerin tarihine, coğrafi yayılımına, boylarına, lehçelerine ve yaşam tarzlarına ilişkin bilgiler
- ◆ *Divânu Lugâti't-Türk*'te anatomi, fizyoloji, semptomlar, hastalık, tıpta kullanılan aletler ve ilaç isimleri olarak 581 sözcük

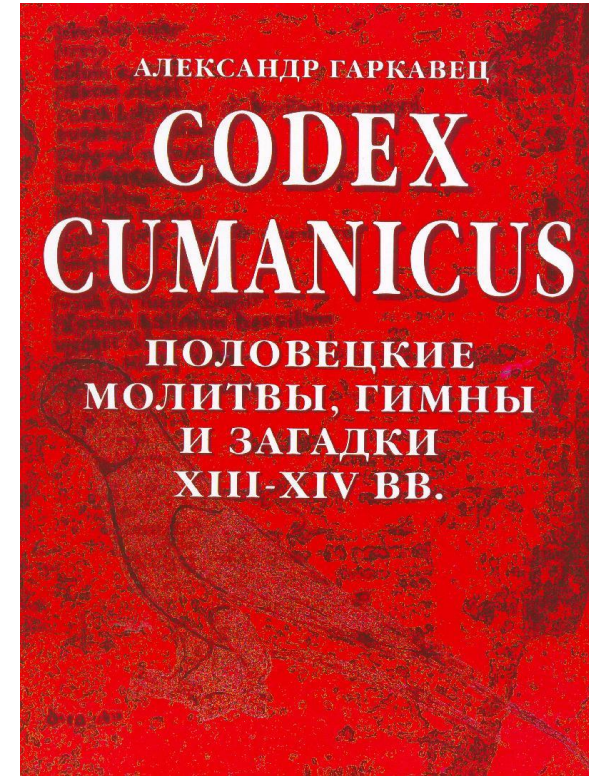
Divânu Lugâti't-Türk

- **Agrug sünügi:** Birinci omurga kemiği
- **Bagır:** Karaciğer, bağır
- **Eyegü:** Eye kemiği, kaburga
- **Kavuk:** Mesane
- **Çeçek:** Çiçek hastalığı
- **Çuvşamak:** Midesi yanmak, ekşimek
- **Kamturmak:** Bayılmak
- **Kısınmak:** İdrarı tutulmak, yapamamak
- **Sökel:** Hasta
- **Suvlanmak:** (yara, göz) Sulanmak
- **Onulmak:** İyileşmek
- **Semlemek:** İlaçlamak, sağaltmak
- **Belik:** Yaraları deşmekte kullanılan mil
- **Kanagu:** Kan almakta kullanılan neşter
- **Sorgu:** Kan almakta kullanılan bir alet

Codex Cumanicus

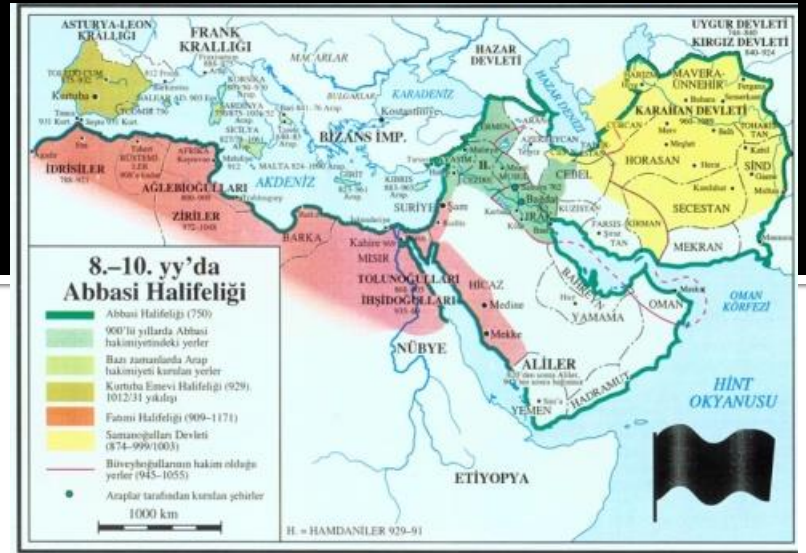
- ◆ **Codex Cumanicus** (Kodeks Kumenikus), Kıpçakça (Kumanca-Komanca) sözlük-metinler derlemesi
- ◆ Kuman Kitabı, birçok kişi tarafından yazılmış parçaların bir araya getirilmesi sureti ile oluşmuş bir çalışma
- ◆ Sıhhat anlamında *sağlık*, hastaya *sökel*, hastalığa *sökellik*, ilaca *ot*, hekime *otaçi*, neştere *sungulza*, cüzama *kelepen*, uyuzlu kişiye *guturgan*, sıtmaya *issilik* denmekte

İSLÂM SONRASI TÜRK TIBBI

Büyük Selçuklular, Türkiye Selçukluları, Beylikler Dönemi

İslâmî Dönem Türk Tıbbı

- Türklerin İslâmiyeti kabulü
 - Karahanlılar (840-1212)
 - Tolunoğulları (875-905)
 - Büyük Selçuklu Devleti
- Genel çerçeve; Arap-İslâm uygarlığı
- Selçuklu döneminde ek olarak **Fars** kültürü etkisi

İslâmî Dönem Türk Tıbbı

- İslâmî dönemde Orta Asya'da kurulan ilk hastane ***Dârü'l-Merzâ (Semerkand)***
- Kurucusu Karahanlı ***Böri Tigin Tamgaç Buğra Karahan*** (1052-1068)

İslâmî Dönem Türk Tıbbı

- ◆ Haziran 1066 tarihli vakfiyesinden bazı başlıklar
 - ✓ Yoksul ve çaresiz hastalar ölünceye kadar kalabilecekler
 - ✓ Hastanenin hekim ve diğer personel (hacamatçı, hizmetçi, aşçı) aylıkları
 - ✓ Semerkand'ın bir mahallesi ve bir hamamın geliri; İlâç, aydınlanma, ısınma, mutfak giderleri ve cenaze masraflarını için
 - ✓ **Vakfiye, Osmanlı devrinin sonuna kadar devam edecek İslâmî dönem dârüşşifâ vakfiyelerinin prototipi**

Büyük Selçuklularda Tıp

- Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde klasik tıp anlayışı egemen
- Şüpheli hastalıklarda **konsültasyon** yapıldığı bilinmekte
 - ✓ Sultan Melikşah döneminde (1072-1092) torunu Mes`ud hastalandığı zaman saray hekimlerinin isteği üzerine Bağdat'tan Hemedan'a çağrılan hekim Ebul Berekât böyle bir konsültasyon'da bulunmuş

Büyük Selçuklularda Tıp

- Büyük Selçuklu döneminde askerî hekimlik önemli
- Sultan Melikşah zamanında 40 deve ile taşınan, *geçici seyyar hastane* mevcut
- Eğitimin sistemleşmesi Nizamü'l-Mülk ve «Nizamiye Medreseleri» ile

Büyük Selçuklularda Tıp

Hastaneler

- Alparslan (1029-1072) - *Nişâbur*
- Melikşah, kardeşi Suriye meliki Tutuş (1062-1095) adına - *Bağdat (Bîmâristân-ı Tutuşî)*
- Nureddîn Mahmûd Zengî - *Şam (Nureddîn Dârüşşifâsı-1154)*
- Selâhaddin Eyyûbî - *Kahire (Selâhî Dârüşşifâsı-1182)* – *Fustat ve Akkâ (1187)*
- vb...

Büyük Selçuklularda Tıp

- Musul'da Atabey *Muzafferüddîn Gökborü* (1159-1232); zamanı için örnek nitelikte, hasta ve körler için sosyal yardım kurumları
- **Yetim ve kimsesiz çocuklar** için sütannelerin de görevlendirildiği **yurtlar**
- Şehsuvaroğlu'na göre bu yurtlar Çocuk Esirgeme Kurumu'nun XII.-XIII. yy'daki öncüsü

Türkiye Selçuklularında Tıp

- ◆ Kervan yolları üzerinde bulunan önemli merkezler
Konya, Kayseri, Sivas
- ◆ Cami, medrese, imaret, köprü, han, hamam ve hastaneler
- ◆ Bu dönemin eserleri arasında yer alan hastaneler tıp tarihi açısından önemli
 - ✓ **Dârüşşifâ**
 - ✓ **Dârüssihha**
 - ✓ **Bimâristân**

Dârüşşifâlar (Hastaneler)

- Necmeddîn İlgazi Mâristânı, Mardin (1108-1122 arası)
- Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Mâristânı, Kayseri (1206)
- İzzeddîn Keykâvus Dârüssıhası, Sivas (1217)
- Cemâleddin Ferruh Dârülâfiyesi, Çankırı (1235)
- Ali bin Süleyman Mâristânı, Kastamonu (1272)
- Mu'înüddîn Süleyman Dârüşşifâsı, Tokat (1255-1275 arası)
- Anber bin Abdullah Dârüşşifâsı, Amasya (1308/9)
- Konya ve Aksaray Dârüşşifâları

Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Mâristânı, Kayseri (1206)

- ◆ Türkiye Selçuklularının Anadolu'da inşa ettikleri ilk sağlık kuruluşu
- ◆ Selçuklu Sultanı **Gıyâseddîn Keyhüsrev** tarafından, genç yaşta vefat eden kız kardeşi **Gevher Nesibe Sultan**'ın vasiyeti üzerine
- ◆ Dârüşşifâ yan yana iki bölümden oluşmakta
- ◆ Kompleksin batısında dârüşşifâ (Şifâiye) ve doğusunda tıp medresesi (Gıyâsiye) mevcut

İzzeddîn Keykâvus

Dârüssıhası, Sivas (1217)

- Selçuklu dârüşşifâlarının en büyüğü
- 1220 tarihli *vakfiyesi*, Selçuklu dönemi hastanelerinden günümüze ulaşan *tek örnek* ve tarihsel açıdan *çok önemli*
- Bu vakfiye ile Anadolu Selçuklu dönemi dârüşşifâlarının kadroları ve işletilmesi hakkında bilgi sahibi olunabilmekte
- Dârüşşifâ vakıflarının yöneticisi saray hazinedarı ve *Çankırı Dârüşşifâsı*'nın kurucusu olan **Cemâleddîn Ferruh**

İzzeddîn Keykâvus

Dârüssıhası, Sivas (1217)

- Müteveli,
 - ✓ Şarlatanlıktan uzak, deneyimli, terbiyeli hekim, cerrah ve kehhâllerin, eczacıların ücretlerini
 - ✓ İlaç yapımında kullanılan ham maddelerin teminini
 - ✓ Dârüşşifâda çeşitli görevlerde çalışanların, müstahdemin görev ve derecelerini, aylıklarını belirlemekte

Kaplıcalar

- Anadolu jeolojik yapısı nedeniyle çok zengin şifalı sıcak su kaynaklarına sahip
- Roma ve Bizans döneminden kalma yüzlerce sıcak su kaynağı Türkiye Selçukluları tarafından da kullanılmış
- Romalı Justinianus döneminden beri bilinen sıcak su kaynakları üzerine **İlgın Kaplıcası** - 1236 yılında Alâeddîn Keykûbât tarafından

Kaplıcalar, Hamamlar

- ◆ Ankara'da **Haymana, Kızılcahamam**
- ◆ Eskişehir'de **Çardak** (1175)
- ◆ Kütahya'da **Yoncalı** (1233)
- ◆ Kırşehir'de **Karakurt** (1135) kaplıcaları vb.
- ◆ **Hamamlar** da Selçuklular zamanında gelişen sağlık eserlerinden ve çok sayıda
- ◆ Sultanlar ve devlet adamları tarafından herkese açık, erkek ve kadınlar için ayrı

Tıp Eğitimi

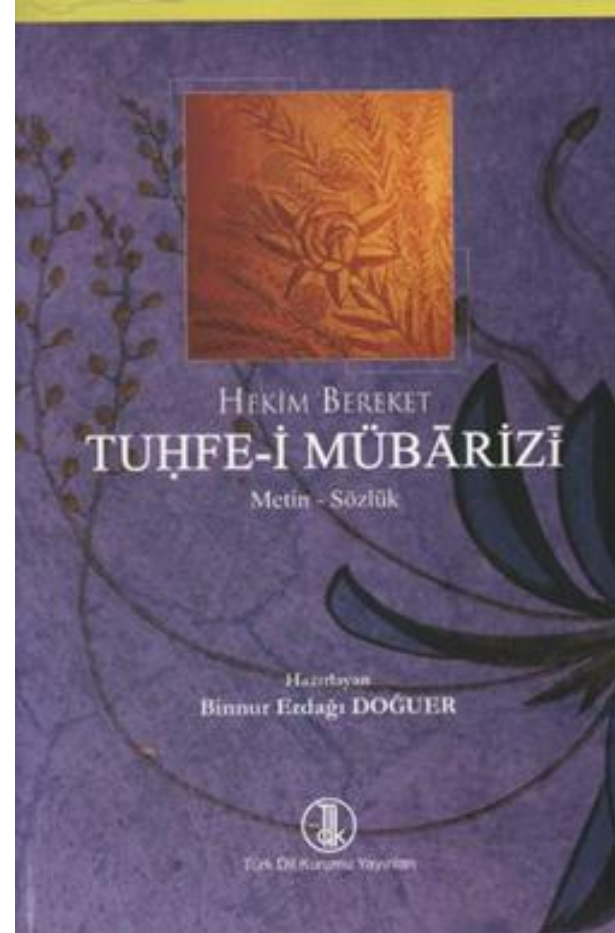
- Anadolu Selçuklu **dârüşşifâları**
- Hem **tedavi**, hem de usta-çırak ilişkisi içerisinde hekim yetiştiren **eğitim** kurumları
- Dârüşşifâlardaki hekim atamalarına ilişkin bilinen iki belge mevcut

Tıp Eğitimi

- **Konya Dârüşşifâsı'nda ölen hekim İzzeddîn'in yerine atanan Burhânüddîn Ebû Bekr'e ait atama belgesinde:**
 - ✓ **Hastalarına şefkat ve merhametle davranması,**
 - ✓ **Hasta ve deliler arasında fark gözetmemesi gerektiği,**
 - ✓ **Aylığını dârüşşifâ vakıflarından alacağı bildirilmekte**
- **Hekim Şerefeddîn Ya'kûb ile ilgili olan ikinci belgede ise, Şerefeddîn Ya'kûb'un başarılı bir hekim olması nedeniyle hastaneye atandığı bildirilerek;**
 - ✓ **İlaçların terkebini klâsik tıbbî eserlerde olanlardan değişik yazmaması gerektiği,**
 - ✓ **Zengin ile fakir arasında ayırım yapmaması istenmekte,**
 - ✓ **Hastanedeki tıbbî eğitim sırasında öğrencilerin meslekî sorunlarını açık delillerle aydınlatması gerektiği vurgulanmakta**

Hekim Bereket

- Hekim Berke / Bereke / Bereket
- Anadolu'da Türkçe ilk tıp kitabı *Tuhfe-i Mübârizî* - XIII. yy'ın ilk çeyreği

Eczacılık

- ◆ Selçuklu dönemi Anadolu'sunda ilaçlar attar dükkanlarında
- ◆ Dârüşşifâ ve kervansarayların içinde de kendi ölçülerinde eczaneleri mevcut

Salgın Hastalıklar

- Selçukluların egemen olduğu dönemde salgınlarda; askeri seferler, kuşatmalar, kıtlık önemli etken
- I. Süleyman Şah (1078) zamanı İstanbul'da başlayan **vebâ**dan dört ayda 160.000 kişi ölü,
- I. Kılıçarslan döneminde, I. Haçlı seferinde (1098) Antakya'nın kuşatılması sırasında yalnız Frank ordusundan 100.000 kişi ölü
- Danişmendli hükümdarı Melik Muhammed'in Malatya'ya egemen olduğu dönemde önce kümes hayvanlarını sonra çocukları öldüren bir salgın
- I. Mes'ud döneminde (1153) ve II. Kılıçarslan döneminde (1178) kuraklık sonucu kıtlık baş göstermiş ve ardından vebâ

Salgın Hastalıklar

- Salgınların nedeni bilinmediği için doğaüstü nedenlerle açıklanmaya çalışılmakta
- Tedavi ve korunma: Maddi ve manevi yollarla
- Hıristiyan dünyasında kurban, büyü, tılsım, dini ayinler ve azizler
- İslâm dünyasında ise Hz. Muhammed'in "*Vebâlı yere girmemeyi, o ortamda ise dışarıya çıkmamayı*" tavsiye eden hadisi
- Bir çeşit karantina tedbirlerini andırmakta
- Ancak hastalık etkeni bilinmediği için bazı ilaç denemeleri dışında batıl yollar denenmekte

Halk Tıbbı

- ◆ Anadolu Selçuklu toplumunda da; bilimsel tıbbın yanı sıra halkın da çeşitli hastalıklarında dinî, sihrî ve pratik bazı girişimler
 - Dönemin bilimsel tıbbında kullanılan bazı bitkiler de halk tarafından kullanılmakta
 - İshalde sarı helile, harareti kesici olarak bal-sirke karışımı, soğuk algınlıklarında bal, sarımsak, yoğurt, gözü kuvvetlendirmek için çiğ şalgam yemek vb.

Beylikler Dönemi

- XIV. yy ikinci yarısı ile XV. yy ilk yarısı arasındaki yüz senede Türkmen beylikleri ile Türk-İslâm kültürünün gittikçe geliştiği küçük devletçikler mevcut
- ***Türkçenin devlet ve yazılı edebiyat dili*** olarak öne çıkması bu dönemin en önemli özelliği

Devlet ve Yazılı Edebiyat Dili olarak Türkçe

- Beyler Arapça ve Farsça bilmedikleri için yazılan eserlerin Türkçe olması önemsenmiş
- Böylece;
 - ✓ Hem kendilerinin,
 - ✓ hem de halkın yararı gözetilmiş

Tıp Dilinin Türkçeleşmesi

- Tıp Dilinin Türkçeleşmesi **XIV. yy'ın ikinci yarısında**
- İslâm dünyasında **Arapça**, Hıristiyan Avrupa'da **Latince**nin egemen olduğu Ortaçağ'da bu akım Türk Dili ve Tıp Tarihimiz açısından önemli
- Avrupa'da tıp eserlerini millî dillerle yazma XVI. yy'da;
 - ✓ Fransa'da **A. Paré** (1509-1590)
 - ✓ Almanya'da **Paracelsus** (1493-1541)

Tıp Dilinin Türkçeleşmesi

- XIV. yy'ın ortalarından başlayarak, birkaç istisna dışında, hemen bütün tıp kitapları ***bugün de anlaşılacak Türkçe*** ile
- Bazı önemli Arapça kitaplar Türkçeye çevriliyor
- Türkçe tıp kitaplarında göze çarpan en önemli özellikler:
 - ***Özenti ve sanat endişesi gütmeden***
 - ***Yalnız öğretmek ve halka yararlı olmak amacıyla***
 - ***Sade bir dille yazılmış olmaları***
 - Metinlerdeki ***tıbbî terminoloji*** Arapça, Farsça ve bazen Yunancanın yanında ***Türkçe***

Sağlık Hayatı

- Beylikler döneminde de toplum sağlığını ilgilendiren müesseselerin kurulması ve bunlara gelir kaynakları tahsisi
- Karatay Kervansarayında hastalanan misafirlerin hekim ve tedavi masrafları için vakfından tahsisat
- *"Bundan başka Vâkıf (Tanrı onun sonunu iyi etsin!) handa hastalanan her fakirin, Allah ona âfiyet verinceye veya ölünceye kadar, ilâç ve şuruplarla tedavi edilmesini ve fakir birisi ölürse tekfin ve techizinin vakıftan yapılmasını şart kıldı."*

Sağlık Hayatı

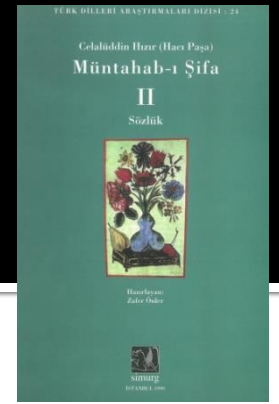
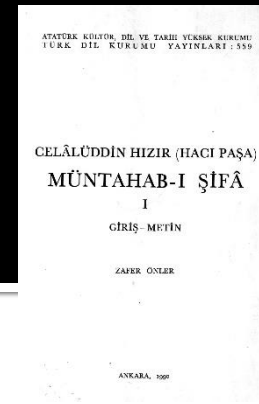
- Kütahya'da Germiyanoglu Ya'kûb Bey (ö. 1428) imaretinin vakfiyyesinde yazdığı üzere, hasta olanların muayene ve tedavileri ücretsiz
 - *"ve dahı anda kim haste olası olursa, ana hekim getüreler, 'ilâc itdüreler ve hekim hakkını vireler ve edviye bahâsın vireler"*

Sağlık Hayatı

- ◆ Osmanlı Beyliği'nde *Bursa Yıldırım Bâyezid Dârüşşifâ'sı* (1399)
- ◆ Osmanlı Devleti'nin ilk sağlık kuruluşu
- ◆ Vakfedilen zengin gelir kaynakları ile halkın tedavisi ücretsiz

Hekimler ve Eserleri

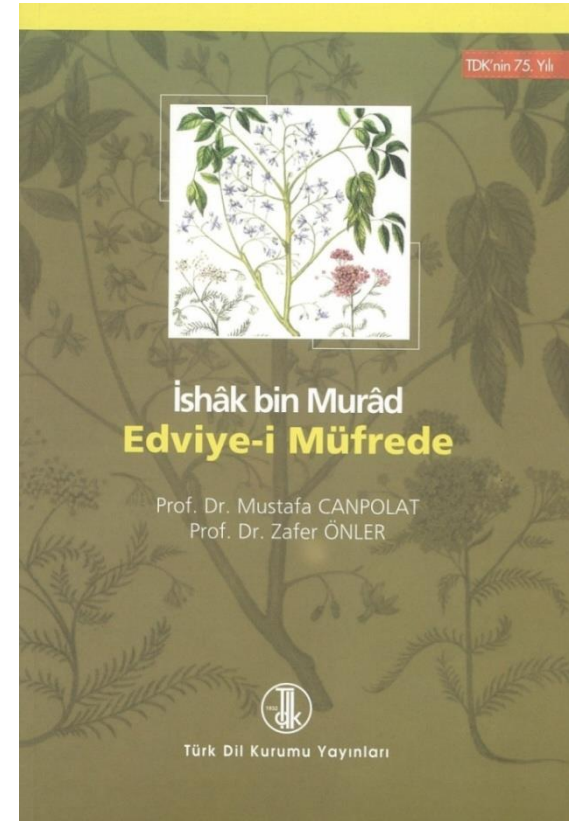
Hacı Paşa (ö.1424)

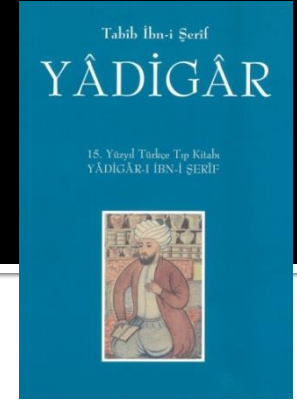
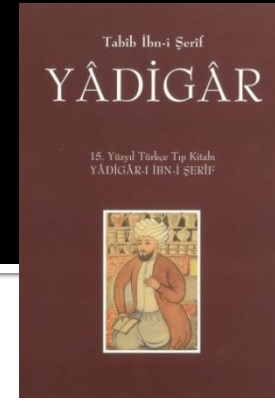
- Konyalı
- Kahire'de öğrenim, tıp eğitimi ve Kalavûn hastanesinde uzun süre hekim
- Aydınoğlu İsa Bey'in davetiyle Ayasulug'da (Selçuk), saray hekimi ve medreselerde hoca
- 7 tıbbî kitabı bilinmekte
- 2'si Türkçe, diğerleri Arapça
- **Şifâ'ü'l-Eskâm ve Devâü'l-Âlâm**: 1380 yılında Aydınoğlu İsa Bey adına - Arapça
- **Müntahab-ı Şifâ** ve **Teshîl** bu eserin belli ölçülerde Türkçe olarak kısaltılmış ve sadeleştirilmiş şekilleri

İshâk bin Murâd

- ***Edviye-i Müfrede***
- Osmanlı Beyliği'nin bilinen ilk tıp kitabı
- 1389'da Gerede civarında
- İki bölüm:
 - ✓ Birinci bölümde alfabetik olarak tedavi için kullanılan hayvansal, bitkisel basit ilaçlar
 - ✓ İkinci bölümde baştan aşağıya doğru hastalıklar

İbn-i Şerîf

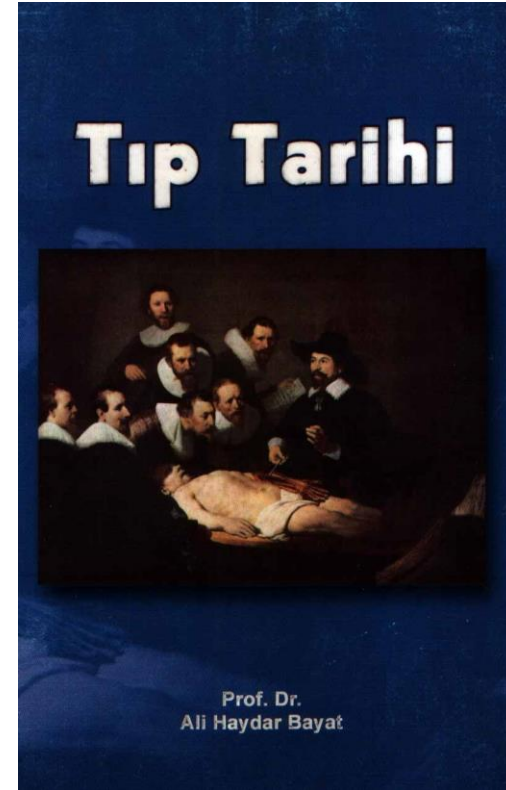
- *Yâdigâr*
- Timurtaş oğlu Umur Bey (ö. 1461) adına
- Hava, mevsimler, meskenler, giyecek ve yiyecekler, sular, diyet gibi koruyucu hekimliğe ait bölümler
- Hekimler tarafından çok tutulmuş
- Osmanlı tıp medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş

Kaynaklar

PROF. DR. ALİ HAYDAR BAYAT (1941-2006)

İZMİR: SADE MATBAA, 2003

Kaynaklar

